

Pasipriešinimas sovietiniam režimui Lietuvoje septintajame–aštuntajame dešimtmetyje

IVADAS

Pasipriešinimo sąjūdžio susiformavimas totalitarinėje sovietinėje sistemoje yra unikalus reiškinys. Lietuvoje pasipriešinimas niekada nebuvo visai išnykęs. Ginkluotajai rezistencijai išsekus, Lietuvoje ėmė ryškėti nauja pasipriešinimo forma, daugelio autorių vadinama pasyviosios rezistencijos vardu. Tai gan painus terminas, kuris gali būti vartojamas keliomis prasmėmis. Plačiąja prasme ši sąvoka apima įvairiose visuomenės sferose pasireiškusias visas opozicinės veiklos formas, įvairias antisovietinių, nonkonformistinių nuotaikų raiškas. Siauresnė, tiesioginė pasyviosios rezistencijos reikšmė galėtų būti susijusi, pavyzdžiui, su kultūros inteligentijoje vyravusiomis nonkonformizmo nuostatomis, skatinusiomis netarnauti sistemai, pasyviai (tikraja žodžio prasme) priešintis jai, vengti bet kokio kolaboravimo. Šiame darbe nagrinėjamas septintojo–aštuntojo dešimtmečio pasipriešinimo sąjūdis, apimantis aktyvios opozicinės veiklos sferą, kuriai būdingas įvairių organizacijų, grupių steigimas, savilaidos leidinių rengimas. Tai konkreti, aktyvi, apčiuopiama veikla, kurią ne visai tikslu būtų pavadinti pasyviosios rezistencijos vardu.

Nors šiuo atžvilgiu pasyvumas gali būti suvokiamas kaip tam tikra rezistencijos taktika – nesmurtinė kova, kaip priešsta-
ta ginkluotajai pokario rezistencijai.

Tyrinėjant neginkluotąjį pasipriešinimą sovietiniam režimui galima išskirti du jo etapus. Pirmasis apimtų šeštąjį dešimtmetį – septintojo dešimtmečio vidurį, N. Chruščiovo „atšilimo“ laikotarpį, antrasis – septintojo dešimtmečio pabaigą – aštuntąjį dešimtmetį, sąstingio periodą. Toks skirstymas nulemtas Sovietų Sąjungos vidaus politikos, tarptautinės situacijos pokyčių, sukėlusių ir stimulavusių tam tikrų išskirtinių, palyginus su ankstesniu laikotarpiu, bruožų atsiradimą rezistencinėje veikloje bei turėjusių įtakos pasipriešinimo sąjūdžio genezei.

Aštuntajame dešimtmetyje galutinai susiformavo pasipriešinimo judėjimas, be to, būtent šiuo laikotarpiu opozicinis sąjūdis labiau diferencijavosi ideologijos ir taktikos atžvilgiu. Galima išskirti kelias opozicinio sąjūdžio kryptis: religinę, tautinę ir tautinę-liberaliąją. Toks skirstymas labai reliatyvus, kadangi visas šias kryptis vienija tautinių idėjų, dažniausiai kylančių iš tautinės savisaugos poreikio, akcentavimas. Tuo laikotarpiu Lietuvoje susiformavo disidentinis sąjūdis*, pasi-

* Disidentinio sąjūdžio specifika, terminai „disidentas“, „disidentinis sąjūdis“ aiškinami, disidentinio sąjūdžio egzistavimo Lietuvoje tikimybė analizuojama šio straipsnio skyriuje „Disidentinio sąjūdžio problema. Lietuvos Helsinkio grupė“ kitame žurnalo „Genocidas ir rezistencija“ numeryje.

reiškęs atvira vieša veikla; tai skatino kurti naujas rezistencijos tradicijas.

Nemažai informacijos apie minėto laikotarpio pasipriešinimo sąjūdį suteikė Lietuvos ypatingajame archyve saugomi buvusio SSRS KGB padalinio Lietuvoje dokumentai. Daugiausia remtasi baudžiamųjų bylų fonde esančia archyvine medžiaga. Svarbus informacijos šaltinis yra baustų už antisovietinę veiklą asmenų kaltinamosios išvados, teismo nuosprendžiai, apklausų protokolai, patikslinantys daugelį opozicinės veiklos faktų, atskleidžiantys rezistencinio sąjūdžio ryšius su Rusijos disidentais. Šiuo atžvilgiu svarbios yra Gintauto Iešmanto, Povilo Pečeliūno, Vytauto Skuodžio¹, Juliaus Sasnausko, Antano Terlecko², Viktoro Petkaus³, Algirdo Statkevičiaus⁴, Algirdo Henriko Jaškūno, Juozo Daujuto⁵, Vlado Šakalio, Algimanto Vidmanto Baltrušio, Vyto Vosyliaus, Romualdo Ragaišio⁶ ir kitos baudžiamosios bylos⁷.

Kitą svarbią archyvinės medžiagos dalį sudaro Lietuvos KGB agentūrinės-operatyvinės veiklos dokumentai. Daugiausia tai operatyvinis susirašinėjimas, pranešimai apie KGB dominančius atskirus asmenis ir grupes, besiruošiančius įvykdyti ar jau įvykdžiusius antisovietinius veiksmus. Šiuose dokumentuose galima rasti kruopščiai parengtos statistinės informacijos apie nagrinėjamojo laikotarpio antisovietinio pagrindžio veiklą. Svarbiausi yra LSSR KGB Šiaulių, Kauno miestų skyrių ataskaitiniai pranešimai apie darbą, asmenų profilaktinio apdorojimo* dokumentai, agentūrinių-operatyvinių priemonių planai, KGB skyrių tarpusavio susirašinėjimas ir kiti veiklos dokumentai⁸. KGB centro

skyrių bylose gausu informacijos apie asmenis, nuteistus pagal LSSR Baudžiamąjo kodekso 68 str. 1961–1987 m. laikotarpiu⁹, taip pat pateikiami kai kurių pagrindinių organizacijų narių sąrašai¹⁰.

Naudojantis Lietuvos KGB archyvine medžiaga iškyla minėtų dokumentų patikimumo problema. Ypač atsargiai derėtų vertinti baudžiamųjų bylų dokumentus. Vienas iš KGB veiklos barų buvo mėginimai kompromituoti pasipriešinimo judėjimo veikėjus sufabrikuojant įvairius kriminalinius nusikaltimus, todėl bylose pasitaiko netikslumų, iškraipymų. KGB veiklos metodai galėjo paveikti ir pačių nukentėjusių asmenų, pasipriešinimo sąjūdžio dalyvių parodymus, todėl saugumo organų, kaip represinės struktūros, dokumentai yra labai prieštaringi ir turi būti itin atsargiai vertinami.

Atskirą šaltinių dalį sudaro rezistencinio sąjūdžio dokumentai, pagrindžio spauda. Lietuvos ypatingajame archyve saugomose baudžiamosiose bylose yra nemažai nepublikuotų pasipriešinimo sąjūdžio dokumentų, didžiausią jų dalį sudaro jaunimo organizacijų dokumentai. Iš publikuotų dokumentų reikšmingas yra A. Liekio sudarytas antisovietinio pagrindžio dokumentų rinkinys „Nenugalėtoji Lietuva“¹¹. Šiame rinkinyje surinkti svarbiausi tiek pagrindžio spaudoje skelbti, tiek asmeniuose archyvuose saugomi pasipriešinimo sąjūdžio organizacijų, grupių bei pavienių asmenų dokumentai. Kai kuriuos temos aspektus padeda nušviesti pradėti publikuoti atskirų disidentinio sąjūdžio grupių dokumentai, kaip antai tikinčiųjų teisėms ginti Katalikų komiteto dokumentai¹². Viena kitą dokumentą, ne-

* Profilaktinis apdorojimas – KGB taikytos prevencinės, įspėjamosios priemonės. Saugumiečiai pasikviėdavo žmogų oficialaus pokalbio, kurio metu įspėdavo dėl baudžiamosios atsakomybės; mokyklų partinės organizacijos būdavo informuojamos apie jų narių nusikalstamą veiklą ir pan.

skelbtą Lietuvos pagrindžio spaudoje galima rasti išeivijos lietuvių spaudoje¹³.

Viena vertingiausių šaltinių grupių – pagrindžio spauda. Darbe buvo naudojama žymiausiais pagrindžio leidiniais, kaip antai „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ trečiuoju tomu, kuriame yra tautinės krypties pasipriešinimo sąjūdžio dokumentų¹⁴. Tyrimo objektu tapo vieni reikšmingiausių pagrindžio leidinių: „Aušra“¹⁵, „Laisvės šauklys“¹⁶, „Vytis“¹⁷, „Perspektyvos“¹⁸. Šie leidiniai – tikri to meto liudininkai, jie ne tik padeda atskleisti įvairių pasipriešinimo judėjimo krypčių ideologiją, bet ir suteikia nemažai faktinės informacijos.

Prisiminimai užfiksuoti Lietuvos Helsinkio grupės (LHG) nario Tomo Venclovos darbe „Vilties formos“¹⁹. Greta autoriaus publicistinių straipsnių čia pateikta ir prisiminimų apie LHG susikūrimą, svarstomi atviros opozicinės veiklos klausimai.

Analizuojant pasipriešinimo sąjūdžio problematiką, ypač praverčia KGB pulkininko G. K. Vaigausko veikalas²⁰. Kaip žinia, Lietuvos KGB kruopščiai fiksavo kiekvieną antisovietinės veiklos apraišką, todėl G. K. Vaigausko darbe yra pateikti pagrindiniai tos veiklos faktai, apibūdinami veiklos metodai ir formos, taip pat pateikiami antisovietinių akcijų statistiniai duomenys. Šiame darbe iš tam tikrų ideologinių, profesinių pozicijų demonstruojamas specifinis požiūris į Lietuvos pasipriešinimo sąjūdį, jo dalyvius. Autorius, represinės struktūros pareigūnas, atskleidžia kovos su antisovietine veikla metodus.

Pasipriešinimas sovietiniam režimui Lietuvoje septintajame–aštuntajame dešimtmetyje nėra labai populiari tema lietuvių istoriografijoje. Atskirų darbų, skirtų būtent šiems tyrimams, Lietuvoje

beveik nėra. Kai kuriose monografijose sovietmečio Lietuvos istorijos klausimais mėginama analizuoti septintojo–aštuntojo dešimtmečio pasipriešinimo sąjūdžio tematiką. Tų monografių autoriai – J. P. Kedys, R. J. Misiūnas, R. Taagepera, V. Tininis – gan fragmentiškai nušviečia nagrinėjamos temos problematiką, ir tai visai suprantama, nes jų tikslas – apžvelgti beveik viso sovietmečio, 1940–1990 m. Lietuvos politinę, kultūrinę raidą²¹. Lyginamąja analize išsiskiria R. J. Misiūno ir R. Taageperos darbas. Autoriai, analizuodami pagrindinius Lietuvos, Latvijos ir Estijos pasipriešinimo sąjūdžio momentus, mėgina ieškoti sąsajų ir skirtumų, t.y. Lietuvos rezistenciją sovietiniam režimui nagrinėja bendrame Baltijos šalių pasipriešinimo judėjimų kontekste. Ypač gausu faktų V. Tininio veikale „Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai“. Jame atskleistos jaunimo opozicinės nuotaikos septintajame dešimtmetyje ir aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Visų minėtų autorių darbuose Lietuvos pagrindinė rezistencinė veikla, disidentinis sąjūdis analizuojamas gana siaurai, ne itin išsamiai atskleista jo įvairovė ideologijos atžvilgiu, daugiau akcentuojama katalikiškoji srovė.

A. Liekis dokumentų rinkinio įvade, remdamasis liudininkų prisiminimais, jų asmeniniais archyvais, pateikia gan išsamų Lietuvos pagrindinio, disidentinio sąjūdžio vaizdą, analizuoja disidentinių organizacijų veiklą, aptaria pagrindžio spaudos leidimo istoriją²². Trūkstant faktinės informacijos, tokio pobūdžio darbai itin naudingi tyrinėtojams.

Lietuvių pasipriešinimo sovietinės okupacijos metais istorijos bruožai apžvelgiami V. Gurskio darbe²³. Tai glausta, populiariai parašyta publikacija, ap-

imanti ginkluotosios ir pasyviosios rezistencijos, „perestrojkos“ periodus. Autorius lakoniškai nušviečia pagrindinių įvykių raidą. Dėmesį patraukia tai, jog autorius, lygindamas ginkluotąją rezistenciją su pasyviaja, išskiria pastarosios ypatybes.

Vertingos informacijos apie Lietuvos laisvės lygos veiklą pateikia grupės lyderis A. Terleckas apybraižoje „Didysis sąmokslas prieš Lietuvą“²⁴. Ypač vertingi skyriai, kuriuose apžvelgiama Lygos susikūrimo istorija ir LLL pagrindinėje leistą spauda, pateikiami LLL oponavimo katalikiškajam pagrindžiui liudijimai. Nors autorius nevengia akcentuoti griežtą asmeninę nuomonę, tačiau minėtuose skyriuose iš esmės pateikta gan patikima faktinė medžiaga, taip pat kai kurie Lietuvo laisvės lygos aštuntojo dešimtmečio dokumentai.

Jaunimo pasipriešinimo judėjimą tyrinėjo J. Bagušauskas²⁵ ir N. Gaškaitė²⁶. Istorikas J. Bagušauskas savo studijoje analizavo jaunimo pasipriešinimo sovietizacijai formas, judėjimo specifiką „atšilimo“ laikotarpiu. N. Gaškaitė daugiau akcentavo jaunimo organizacijų veiklą, jos slopinimo metodus.

Lietuvos pasipriešinimo genezė septintajame–aštuntajame dešimtmečiais nagrinėjama istoriko A. Jakubčionio straipsnyje, jame daug dėmesio kreipiamas į rezistencijos priežastis²⁷. Autorius analizuoja Lietuvos Katalikų Bažnyčios padėtį sovietinėje sistemoje, atskleidžia rusų disidentų ryšius su katalikiškuoju Lietuvos pagrindžiu.

Žymi Maskvos Helsinkio grupės narė istorikė L. Aleksejeva savo veikale nušviečia sovietmečiu egzistavusių nacionalinių, religinių pasipriešinimo sąjūdžių istoriją²⁸. Autorė lakoniškai, pabrėždama pagrindinius pasipriešinimo sąjūdžio

faktus, aprašo Lietuvos opozicinio sąjūdžio specifiką, nemažai dėmesio skiria Lietuvos Helsinkio grupės veiklai.

Didžiulį susidomėjimą Lietuvos rezistencijos tematika parodė Lietuvos išeivijos istorikai, politologai. Bene vertingiausiu veikalu laikytinas žymaus išeivijos politologo T. Remeikio darbas, kuriame apžvelgiamas beveik visas rezistencinės kovos laikotarpis²⁹. Nors autorius turėjo ribotas galimybes naudotis šaltiniais (pagrindiniai prieinami faktinės informacijos šaltiniai buvo į užsienį patekę kai kurie pasipriešinimo sąjūdžio dokumentai, pagrindžio leidiniai, užsienio, sovietinė spauda), vis dėlto tai nesutrukdė autoriui gan išsamiai suformuluoti daugelį teorinių apibendrinimų, pateikti vertinimų, susijusių su pasipriešinimo sąjūdžio problematika. Istorikas analizuoja opozicijos sovietiniam režimui priežastis, atskleidžia Lietuvos pasi-priešinimo sąjūdžio specifiką. Autorius formuluoja dviejų opozicijos tipų, egzistavusių, jo nuomone, Lietuvos rezistenciniame judėjime, teoriją: sistemą priimančios (*within system*) ir sistemą atmetančios (*reject system*) opozicijos, analizuoja viešosios ir slaptosios opozicijos atsiradimą. Autorius skiria vienodai dėmesio įvairioms pasipriešinimo srovėms. Nors ir stokoja faktinės medžiagos, bet daugelis teorinių apibendrinimų, analitiškas požiūris šį veikalą leidžia priskirti prie vieno svarbiausių nagrinėjamos tematikos darbų.

Žymus išeivijos istorikas V. S. Vardys, vienoje iš savo monografijų³⁰ detalai analizuodamas Katalikų Bažnyčios ir tautiškumo ryšį aštuntajame dešimtmetyje, religinės krypties pasipriešinimo sąjūdžio ypatybes, kartu nagrinėjo ir Romo Kalantos susideginimo motyvus,

jaunimo demonstracijas Kaune, inteligentijos atviro protesto formas. Pastaroji tema daugiausia iliustruojama prof. Jo-
no Kazlausko pavyzdžiu. Mokslininkas valdžios nemalonę užsitraukė drąsiomis baltų kalbų tyrinėjimo temomis, aktyvia bekompromise mokslinė veikla. Vis dėlto svarbiausias autoriaus tikslas buvo katalikybės ir tautiškumo ryšys, todėl sekuliarizuoto opozicinio sąjūdžio momentus jis atskleidė labai epizodiškai.

A. Štomas, analizuodamas lietuvių politinę sąmonę, palietė ir sovietmečiu Lietuvos pagrindyje vyravusias politines nuostatas³¹. Tai teoriniai svarstymai apie pasipriešinimo dalyvių gretose egzistavusias nuomones Lietuvos nepriklausomybės, santvarkos, santykių su Vakaraais klausimais.

1972 m. įvykius Kaune detalčiai aprašė kitas išeivijos autorius – V. Alantas³². Jo darbe yra vertingų faktų, bylojančių ne tik apie R. Kalantos, bet ir apie kitas politines savižudybes Lietuvoje, kurias galima traktuoti kaip protesto formą. Nors akivaizdus publicistinis šio darbo stilius, bet jame yra pateikta, remiantis liudininkų parodymais, vertingų faktų, susijusių su 1972 m. jaunimo demonstracijomis Kaune.

Anglų istoriko A. Lieveno prieštaringai vertinamoje monografijoje „Pabaltijo revoliucija“ viename iš skyrių, pavadintame „Disidentai“, mėginama analizuoti Lietuvos pasipriešinimo sąjūdžio specifiką³³. Pabrėžiama, kad tik nuo devintojo dešimtmečio pradžios opozicija sovietiniam režimui tapo panaši į judėjimą. Nevengiama radikalių ir net drastiškų išvadų, pavyzdžiui, teigiama, kad daugelis išdrįsusiųjų protestuoti rėmėsi šovinizmu ir regresyviuoju nacionalizmu. Pasipriešinimo judėjimo tema šiame veikale itin suaktualinta, autorius sten-

giasi suvokti, kodėl buvę disidentai nedalyvauja dabartinės Lietuvos politiniame gyvenime.

Kaip matyti iš pateiktos istoriografijos apžvalgos, daugiausia (su retomis išimtimis) istorikų darbuose dėmesys koncentruojamas į pasipriešinimo sąjūdžio pagrindinių įvykių aprašymą. Tai susiję su faktinės medžiagos stoka.

Šiame darbe bus analizuojamos Lietuvos septintojo–aštuntojo dešimtmečio rezistencijos susikūrimo priežastys, atskleidžiama tiek išorinių, tiek vidinių veiksnių įtaka. Daugiausia dėmesio bus kreipiama į pasipriešinimo judėjimo ideologijos atskleidimą, jos įvairovės akcentavimą, eliminuojant katalikiškąją srovę. Septintojo–aštuntojo dešimtmečio rezistencinio sąjūdžio tematika vis labiau domisi politologai, istorikai. Ypačingas dėmesys skiriamas religinės krypties rezistencijai, t.y. opozicinei veiklai, kuri buvo susijusi su tikinčiųjų teisių pažeidimais Lietuvoje. Taip yra todėl, kad katalikiškoji opozicija traktuojama kaip pagrindinė ir labiausiai išplitusi Lietuvos pasipriešinimo sąjūdžio kryptis. Ir išties religinės krypties opozicija dėl gan palankių sąlygų (pvz., Bažnyčios vidaus gyvenimo tam tikras autonomiškumas, tvirta religinė tradicija, susijusi su tautiniu identitetu) sulaukė didesnės visuomenės paramos. Vienas reikšmingiausių šios tematikos veikalų yra išeivijos istoriko V. S. Vardžio monografija, kurioje detalčiai aptariamas tautiškumo ir religijos santykis Lietuvoje, analizuojamos religinės krypties pasipriešinimo sąjūdžio ypatybės³⁴. Daug dėmesio katalikiškajai srovei skiriama ir anksčiau aptartoje istoriografijoje. Vis dėlto ne mažiau svarbios ir kitos organizuotos opozicinės veiklos kryptys, dažnai nepelnytai liekančios už istorinio tyrimo ribų.

Šiame darbe bus nagrinėjama tautinės, tautinės-liberaliosios krypties opozicija sovietiniam režimui Lietuvoje. Tautinės krypties atstovams daugiausia rūpėjo nacionalinės egzistencijos problemos. Tautinė-liberalioji srovė visų pirma pabrėžė žmogaus teisių bei laisvių varžymą Lietuvoje ir tik po to reiškė tautines pretenzijas režimui. Šių ideologijų kontekste bus analizuojamas jaunimo pasipriešinimas ir jo specifika, nagrinėjamos „profesionalių“ rezistentų veiklos ypatybės.

PASIPRIEŠINIMO LIETUVOJE PRIEŽASTYS

Septintojo–aštuntojo dešimtmečio opozicijos formavimąsi, rezistencinės veiklos suaktyvėjimą Lietuvoje lėmė tiek Sovietų Sąjungos vidaus politika, tiek tarptautinė padėtis. Sovietų Sąjungos vidaus politikoje N. Chruščiovo „atšilimo“ laikotarpį pakeitė dalinė restalinizacija, kuri reiškėsi ekonomikos valdymo centralizavimu, ideologinės kontrolės stiprinimu, griežta nacionaline politika, apribojant nacionalinės kultūros plėtrą.

Tautinės politikos sugriežtinimas turėjo lemiamą reikšmę nacionalinės reakcijos prasiveržimui, pasipriešinimo sąjūdžio susiformavimui. Vien marksistinės-lenininės ideologijos skelbiamas tautų susilieėjimas buvo akivaizdi grėsmė nacionaliniam išlikimui, be to, tas galutinis susilieėjimas buvo suprantamas kaip paprasčiausias SSRS tautų rusifikavimas.

Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje rusifikacijos pastangas turėjo sustiprinti nauja lingvistinė politika. Buvo rengiamos sąjunginės konferencijos, kuriose svarstoma, kaip plačiau vartoti rusų kalbą ne tik švietimo, bet ir visuomeninių

reikalų sferoje. Nutarimai respublikas pasiekdavo slaptų instrukcijų pavidalu. 1979 m. gegužės 22–24 d. Taškente įvykusios konferencijos „Rusų kalba – Sovietų Sąjungos tautų draugystės ir bendradarbiavimo kalba“ rekomendacijose ypač pabrėžiamas rusų kalbos vartojimas aukštosiose mokyklose, rekomenduojama „sustiprinti universitetų ir pedagoginių institutų filologijos fakultetų rusų kalbos katedrų <...> materialinę-techninę bazę, <...> visokeriopai skatinti aukštųjų mokyklų studentus ir specialiųjų vidurinių mokyklų moksleivius rašyti kursinius darbus, pranešimus <...> rusų kalba“³⁵. Rusifikacijos politika buvo viena svarbiausių priežasčių, dėl kurios aštuntajame dešimtmetyje sustiprėjo opozicinis judėjimas. Lietuvos pagrindžio spaudoje bene populiariausia tema buvo rusifikacija, taip pat neretai pabrėžiamas rusiškasis šovinizmas, pasireiškęs viso to, kas rusiška, šlovinimu bei nacionalinės kultūros, istorijos ignoravimu.

Kitas vidaus politikos veiksnys, skatinęs opoziciją, buvo sovietinė religijų politika. Kova prieš religiją pirmiausia buvo susijusi su materialistine marksizmo filosofija, atmetusia bet kokią religinę orientaciją ir propagavusia ateizmą. Be to, Lietuvoje nacionalinio identiteto ir Katalikų Bažnyčios ryšys, Bažnyčios autonomiškumas sudarė geras sąlygas tautinei kultūrai išlaikyti. Kita vertus, tikinčiųjų teisių varžymai, kova su Bažnyčios hierarchais, dvasininkais ypač skatino pasipriešinimą.

Nemažą reikšmę turėjo politinių kalininių grįžimas į Lietuvą. 1958 m. sausio 1 d. duomenimis, atlikę bausmę ar pagal amnestiją iš įkalinimo vietų grįžo 19 000 žmonių³⁶. Iki 1970 m. iš viso grįžo baustų už „ypatingai sunkius valstybinius nusikaltimus“ (partizanų, antisovie-

tinių organizacijų narių) apie 20 000 žmonių³⁷. Tarp jų buvo Balys Gajauskas, Antanas Terleckas, Viktoras Petkus, Stasys Stungurys ir kiti. Visa tai turėjo įtakos „profesionalių“ rezistentų sluoksnio formavimuisi.

Tarptautiniai įvykiai taip pat skatino ne tik kritiškai vertinti sovietinę sistemą, bet ir kovoti su ja.

1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje buvo pasirašytas Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Baigiamasis Aktas³⁸, vėliau suteikęs dideles opozicinės veiklos galimybes Sovietų Sąjungos disidentams. Ši baigiamąji konferencijos dokumentą pasirašė 35 valstybių atstovai – JAV, Kanados ir beveik visų Europos šalių, išskyrus Albaniją. Baigiamojo Akto nutarimai buvo susiję su Europos saugumo, bendradarbiavimo ekonomikos, mokslo, technologijų, aplinkos apsaugos srityse klausimais. Trečioje nutarimų dalyje buvo aptartas valstybių bendradarbiavimas humanitarinėse srityse. Būtent prie šios dalies priskiriama ir žmogaus teisių priežiūra. Paskutinėje Helsinkio pasitarimo Baigiamojo Akto dalyje buvo numatyta periodiškai šaukti konferencijas, tikrinančias Helsinkio susitarimų vykdymą.

Nors Helsinkio Baigiamasis Aktas neturėjo įstatymo galios, tačiau jo nutarimai turėjo tapti valstybių signatarių moraliniu įsipareigojimu.

Sovietų Sąjungai šis ir kiti tarptautiniai susitarimai, susiję su žmogaus teisių apsauga, virto formaliais niekuo neįpareigojančiais dokumentais. Elementarių žmogaus teisių pažeidimo faktai rodo, kad SSRS visiškai ignoravo Helsinkio konferencijos Baigiamojo Akto humanitarinius straipsnius. Pavyzdžiui, Rusijoje ir Lietuvoje įvyko teismai, kuriuose buvo nubausti disidentai, pasyviosios rezis-

tencijos dalyviai: Vladimiras Osipovas, Sergejus Kovaliovas, Sergejus Soldatovas³⁹, Juozas Gražys, Angelė Paškauskienė, Nijolė Sadūnaitė⁴⁰. Daugelis jų buvo suimti likus keliems mėnesiams iki Helsinkio Baigiamojo Akto pasirašymo ir nubausti jau jį priėmus. Lietuvoje 1976 m. spalio 19 d. už religinės literatūros platinimą buvo suimti Kastytis Jonas Matulionis ir Vladas Lapienis⁴¹. Du katalikų vyskupai – Julijonas Steponavičius ir Vincentas Sladkevičius, šeštajame dešimtmetyje nušalinti nuo pastoracinio darbo, buvo tebelaikomi tremtyje. 1976 m. toks pat likimas ištiko du Rusijos dvasininkus – G. Jakuniną ir D. Dudko⁴². Visa ši situacija lėmė pasipriešinimo sąjūdžio stiprėjimą aštuntajame dešimtmetyje. Helsinkio Baigiamasis Aktas dar labiau sustiprino teisinį pagrindą kovoje su totalitarine sistema ir turėjo įtakos disidentinio sąjūdžio susiformavimui Lietuvoje.

Išoriniams veiksniams, skatinusiems pasipriešinimą Lietuvoje, galima priskirti ir 1956 m. Vengrijos, Lenkijos įvykius bei 1968 m. sovietų invaziją į Čekoslovakiją. Šie įvykiai tiesiogiai lėmė daugelio antisovietinių pagrindinių organizacijų susikūrimą, ypač jaunimo. Iškalbingus statistinius duomenis pateikė Lietuvos KGB pulkininkas G. K. Vaugauskas, pripažinęs, kad opozicinį sąjūdį Lietuvoje labai paveikė „kontrrevoliucinis maištas Vengrijoje, antisocialiniai, antitarybiniai buržuazinių nacionalistų ir klerikalinių elementų veiksmai Lenkijoje ir kiti negatyvūs įvykiai tarptautinėje arenoje“; jis nurodo, kad šeštojo dešimtmečio pabaigoje–septintojo dešimtmečio pradžioje Lietuvoje buvo 229 antisovietinės veiklos apraiškos⁴³. KGB pulkininkas pažymi, kad Čekoslovakijos ir 1980–1982 m. Lenkijos įvykiai

sustiprino „priešiškų elementų veiklą respublikoje“⁴⁴.

Taip pat reikėtų pažymėti, kad pasipriešinimo sąjūdžiui totalitarinėje sistemoje galimybes sudarė tarptautinės masinės informacijos priemonės, technikos laimėjimai. Informacija apie Sovietų Sąjungos vidaus ir užsienio politiką, egzistuojančią opoziciją sovietiniam režimui, pasyviają rezistenciją Lietuvos gyventojus pasiekdavo per Vatikano, „Laisvės“ radiją, „Amerikos balsą“ ir kitas užsienio radijo stotis. Informacija padėjo formuoti realų sovietinės sistemos vaizdą ir kartu prisidėjo prie totalios izoliacijos pralaužimo.

TAUTINĖS PAKRAIPOS OPOZICIJA SOVIETINIAM REŽIMUI

Lietuvos jaunimo pasipriešinimas. Septintojo dešimtmečio pabaigoje–aštuntojo dešimtmečio pradžioje aktyviausiai opoziciškai nusiteikusi visuomenės dalis buvo Lietuvos jaunimas. Priežastys, skatinusios jaunimo opoziciją, buvo susijusios su 1956 m. įvykiais Vengrijoje, Lenkijoje ir 1968 m. sovietų invazija į Čekoslovakiją. Daugelį tiek pavienės, tiek organizuotos opozicijos veiklos apraiškų inspiravo būtent šie įvykiai. Opozicinės nuotaikos reiškėsi įvairiose kraštotyros, turizmo draugijose, diskusijų būreliuose. Nelegali veikla daugiau buvo susijusi su aktyvių antisovietinių veiksmų, nuostatų demonstravimu, todėl jaunimas telkėsi į pagrindines grupes, organizacijas. Didžiulę reikšmę turėjo pavienių asmenų protesto akcijos. Kadangi jaunimo rezistencija išsiskyrė iš bendro pasyviosios rezistencijos konteksto, tai Lietuvos jaunimo pasipriešinimo problematiką derėtų analizuoti atskirai.

Nagrinėjamojo laikotarpio jaunimo judėjime kaip ir ankstesniais metais aktyviausiai dalyvavo studentai ir moksleiviai. Didelį susirūpinimą Lietuvos KGB kėlė prie mokymo įstaigų, kai kurių įmonių ir organizacijų veikiantys kraštotyros, turistų klubai ir draugijos, literatūriniai, diskusijų būreliai. Juose daugiausia buvo aptariami Lietuvos istorijos klausimai. Oficialusis istorijos mokslas, akivaizdžiai ignoruojantis ir net klastojantis Lietuvos istorijos faktus, Lietuvos jaunimui sukėlė savotišką istorinių žinių „alkį“. Didingos Lietuvos praeities paieškos tapo iššūkiu marksistinės-lenininės istorijos mokymo paneigiam tautiškumui. Žygeivių klubų nariai, užuot lanke Didžiojo Tėvynės karo metu žuvusių sovietinių karių kapines, keliaudavo į Kernavę švęsti Rasos šventės. Kraštotyros klubo „Romuva“ užduotis buvo atgaivinti pagoniškus papročius, šventes, „kurios padės lietuviui išvengti internacionalizmo ir tarybinių idėjų poveikio“⁴⁵. Romuviečiai žavėjosi Vydūno, Gandi idėjomis, siekė „išplėsti nacionalinį judėjimą, sukurti didelę organizaciją be nario bilietų ir ženklų, be konkrečios struktūros, bet turinčią vieną idėją“⁴⁶. Nuo 1963 m. Vilniaus universitete pradėjo plisti kraštotyrinis judėjimas (iniciatoriai Rimantas Matulis, Jonas Trinkūnas)⁴⁷. Vilniaus universiteto turistų klubas, užmezgęs ryšius su Latvijos, Estijos turistų klubais, mėgino įkurti „Pabaltijo turistų sąjungą“, kuri turėtų atitinkamą atributiką, uniformą⁴⁸.

1969 m. Vilniuje prie turistų klubo buvo įkurta žygeivių sekcija⁴⁹. Jos nariai lankė Lietuvos kultūros veikėjų gimtines, tvarkė 1863 m. sukilėlių kapus, prižiūrėjo liaudies architektūros paminklus. 1971 m. KGB uždraudė žygeivių sekciją.

Tais pačiais metais uždraustas ir Vilniaus „Romuvos“ klubas⁵⁰.

Be kraštotyros klubų, ypač tarp studentų, buvo populiarūs įvairūs literatūriniai būreliai, balansavę ties leistinumo riba ir nuolat „globojami“ KGB. Jau 1958 m. Vilniaus universitete susikūrė literatūros būrelis, KGB vadintas „dekadentine grupe“ (vad. Juozas Tumelis, Tomas Venclova, Pranas Jackevičius). Vilniaus jaunieji menininkai rinkdavosi „eseistikos būrelyje“⁵¹, jame aptardavo modernistinę literatūrą, meną.

Jaunimo dalyvavimą kraštotyros draugijose, turistų klubuose, kurie tapdavo „nacionalistinių pažiūrų propagavimo tribūna“, KGB traktavo kaip sovietinei ideologijai priešišką veiklą. KGB pareigūnai nuolat pabrėždavo nacionalistiškai nusiteikusių asmenų žalingą poveikį jaunimui per kraštotyros ir turistų klubus – „jie skatina nacionalinio egoizmo ir išskirtinumo jausmus, skatina rinkti faktus ir įrodymus apie lietuvių tautos rusifikaciją“⁵². Lietuvos KGB operatyvinės veiklos dokumentuose buvo nuolat fiksuojami panašaus pobūdžio faktai, mėginama kontroliuoti aktyvią kraštotyrinę, etnografinę veiklą⁵³. Valdžia bijojo šios „kenkėjiškos“ veiklos formos, kuri taikliai buvo įvardyta kaip „organizacija be organizacijos“⁵⁴. Natūralu, kad totalitarinės sistemos sąlygomis legalios, valdžios sankcionuotos visuomeninės draugijos tapdavo KGB domėjimosi objektu. Iki tol, kol jomis atvirai nesidomėjo valstybės saugumo sergėtojai, jos galėjo skiepyti jaunimui tautinės idėjas. Aktyvius „kenkėjiškos“ veiklos vykdytojus KGB profilaktiškai apdoroavo. Nepavyko rasti duomenų, kad tik už šią veiklą kas nors būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

Nelegalus jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui vyko įvairiomis formomis: buvo rašomi antisovietiniai šūkiai ant sienų, pašomos karikatūros, rengiami ir platinami antisovietiniai lapeliai. Didžiausią nerimą saugumo organams keldavo Lietuvos Nepriklausomybės šventė. Būtent Vasario 16-ąją ne tik didžiausiuose Lietuvos miestuose, bet ir provincijoje slaptos jaunimo grupelės arba pavieniai asmenys iškeldavo tautinės vėliavas, išplatindavo antisovietinius lapelius.

Be pavienių jaunimo pasipriešinimo atvejų, mėginta sukurti ir pagrindines jaunimo organizacijas.

Negausioje istoriografijoje dažnai minima septintojo dešimtmečio pradžioje Vilniaus 16-osios vidurinės mokyklos grupės moksleivių įkurta pagrindinė organizacija „Laisvoji Lietuva“⁵⁵. Ši organizacija buvo įkurta 1958 m. rudenį, o 1961 m. kovo mėn. KGB ją išaiškino⁵⁶. Vienas iš narių steigėjų – Vladas Šakalys. Organizacijai priklausęs Romualdas Ragaišis savo prisiminimuose teigė, kad iš viso organizacija turėjo 30 narių⁵⁷. KGB išaiškino 16 organizacijos narių⁵⁸. Tai viena masiškiausių nagrinėjamojo laikotarpio antisovietinė jaunimo organizacija, turėjusi tam tikrą struktūrą, programą, įstatus, prisaikos tekstą. „Laisvosios Lietuvos“ nariai privalėjo mokėti nario mokestį, dalyvauti susirinkimuose. Kaip teisme teigė V. Šakalys, viena iš organizacijos sukūrimo priežasčių – Vengrijos įvykiai⁵⁹. Organizacijos tikslas buvo kovoti dėl Lietuvos atsiskyrimo nuo Sovietų Sąjungos, siekti Lietuvos nepriklausomybės. „Laisvajai Lietuvai“ vadovavo V. Šakalys, 1960 m. jį pakeitė Algimantas Vidmantas Baltrūnas. V. Šakalys jau iki organizacijos sukūrimo buvo patekęs

į KGB akiratį, nes dar 1955 m. (būdamas 13 metų) Vilniuje išplatino 20 antisovietinių lapelių⁶⁰.

Kaip ir daugelis kitų jaunimo organizacijų, „Laisvosios Lietuvos“ nariai antisovietines nuostatas išreiškėdavo tradiciniais metodais. „1958 metų lapkričio mėnesį, naktį iš 6 į 7 dieną Vilniuje ant Petro–Povilo bažnyčios supančios sienos, Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto, pirmos ir antros vidurinių mokyklų pastatų, Pedagoginio instituto kieme esančio garažo sienų, Gedimino aikštės laikrodžio bokšto <...> raudonais dažais, stambiomis raidėmis buvo užrašyti analoginio antitarybinio turinio šūkiai“⁶¹.

1960 m. balandžio 29 d. organizacijos dalyviai nuplėšė 11 Lietuvos SSR ir SSRS valstybinių vėliavų; kaip patys vėliau aiškino KGB tardytojams, šis veiksmas buvo idėjinio pobūdžio, nes vėliavos buvo okupuotos Lietuvos simbolis⁶². 1960 m. gegužės 1-osios švenčių išvakarėse Kalnų parke organizacijos nariai iškabino tautinę vėliavą.

Šios organizacijos vardu 1960 m. pabaigoje Vilniuje ir Kaišiadoryse buvo išplatinta apie 800 antisovietinio turinio lapelių, kuriuose raginama kovoti su sovietų valdžia. Tais pačiais metais organizacijos lyderiai savo mokykloje įkūrė „savišvietos“ grupę⁶³. Jai priklausę vienuoliktos klasės moksleiviai diskutuodavo lietuvių literatūros, istorijos temomis (pagrindinė tema – nepriklausomos Lietuvos istorija), tarptautinės politikos klausimais.

Aktyviausi „Laisvosios Lietuvos“ dalyviai buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn. V. Šakalys, V. Vosylis nuteisti laisvės atėmimu 6 metams, Romualdas Ragaišis, Stanislovas Žvirgždas – 4 metams⁶⁴.

1970 m. gruodžio 4 d. Klaipėdoje už analogiškais veiksmais pasireiškusią antisovietinę veiklą buvo nuteisti Jonas Šilinskas, Stasys Balkaitis, Aleksas Alfonsas Pašilis⁶⁵. Antisovietinė organizacija susikūrė 1966 m. pabaigoje Klaipėdos 12-ojoje vidurinėje mokykloje. Organizacijos tikslas – „antitarybinė propaganda ir agitacija“, kuri buvo skleidžiama platinant antisovietinius lapelius. Organizacijai priklausė 12 mokinių. Po vienerių veiklos metų ji buvo KGB išaiškinta, visi jos nariai profilaktiškai apdoroți⁶⁶. Moksleiviai nukentėjo ir 1969 m., kai vėl mėgino suburti pagrindinę organizaciją „Lietuvos išlaisvinimo komitetas“⁶⁷. Klaipėdos mieste 1969–1970 m. jie išplatino apie 800 lapelių, kuriuose buvo raginama kovoti su sovietų valdžia, burtis į pagrindines patriotines organizacijas⁶⁸. Šios organizacijos pastangomis Klaipėdoje suplevėso trys tautinės vėliavos su antisovietiniais šūkiais.

Antisovietinės moksleivių grupės ir organizacijos kūrėsi visoje Lietuvoje – ne tik didžiausiose miestuose, bet ir provincijoje. 1972 m. pradžioje išaiškinta Kelmės aštuonmetėje mokykloje veikusi organizacija „Naujoji Nepriklausoma Lietuva“⁶⁹. 1972 m. gegužės mėn. Šiauliuose antisovietinius lapelius paršė ir išplatino Šiaulių 10-osios vidurinės mokyklos moksleivės – Livaitė, Valatkaitė, Jamantaitė (iš viso 12 mokinių)⁷⁰. Tais pačiais metais Kaune Vasario 16-osios proga išplatintų keturių antisovietinių lapelių autorė buvo aštuonmetės mokyklos mokytoja Vištakaitė⁷¹.

Ne mažiau aktyviai sovietų valdžiai priešinosi ir Lietuvos studentai. Studentų opozicinės nuotaikos išryškėjo Vilniaus universitete, Pedagoginiame institute, Valstybinėje konservatorijoje ir

kitose aukštosiose mokyklose. Vien 1966 m. aukštosiose mokyklose buvo išplatinta 120 antisovietinių atsišaukimų⁷².

1965 m. Lietuvos valstybinės konservatorijos studentas Jonas Volungevičius subūrė grupę jaunimo kovai su sovietine santvarka⁷³. Tarp aktyvesnių narių buvo Alvydas Petras Šeduikis, Airija Gudelytė, Algirdas Valentinas Kaliūnas. J. Volungevičius su pagalbininkais studentų bendrabučiuose išplatino apie 150 antisovietinių lapelių, ant Konservatorijos stendų lentos išklijavo politinio pobūdžio karikatūras. Taigi šios antisovietinės akcijos visiškai identiškos anksčiau aptartoms, tačiau antisovietinės grupės narių veiklai būdinga tai, kad buvo rašomi antisovietiniai laišкаи-atsišaukimai Estijos ir Latvijos aukštųjų mokyklų studentams. Juose buvo raginama kartu kovoti dėl Baltijos valstybių išlaisvinimo⁷⁴. Akivaizdu, kad grupės nariai pasisakė už nepriklausomos Lietuvos atkūrimą.

Saugumiečiai itin greitai susekė šią antisovietinę grupę, maždaug po metų A. P. Šeduikis buvo nuteistas 5 metams, o J. Volungevičius – 4 metams griežto režimo pataisos darbų kolonijos⁷⁵.

1963 m. Vilniaus universitete buvo mėginama įkurti organizaciją „Lietuvos pozityvistų solidarumas“⁷⁶. Svarbu tai, kad jos veikloje dalyvavo VU vokiečių kalbos dėstytojas Jonas Vytautas Žukauskas. Ši organizacija išsiskyrė iš kitų ne tik neįprastu pavadinimu, bet ir originalia programa. Kaip teigė organizacijos dalyviai, jų veiklos tikslas – siekti politinio ir ekonominio Lietuvos savarankiškumo arba net absoliutaus Lietuvos atsiskyrimo nuo Sovietų Sąjungos, be to, organizacijos ideologijos kūrėjai

mėgino suformuluoti naujos pozityvistinės visuomenės sukūrimo idėją⁷⁷. Pozityvistinę visuomenę jie suprato kaip teisingą, teigiamą. Organizacijos lyderių Vytauto Berentos ir Jono Vytauto Žukausko rengtoje programoje pateikiami teoriniai samprotavimai apie politiką, ekonomiką, teisę. Tai absoliučiai utopinis valstybės, visuomenės modelis. Kai kurie terminai ir idėjos akivaizdžiai rodo marksistinės ideologijos poveikį programos kūrėjams. Ekonominė organizacijos programa grindžiama nacionalinės nuosavybės principu, joje numatoma visiškai panaikinti „žmogaus išnaudojimą žmogumi ir žmogaus išnaudojimą valstybe“. Programos autoriams trūko kompetencijos aptariant, pavyzdžiui, ekonomikos sistemų funkcionavimo ypatybes: teigiama, kad kapitalistinė gamybos sistema kaip ir fašistinė yra viena biurokratiškiausių ir nenašiausių⁷⁸. Ateities valstybės vizijoje pabrėžiamas nacijos vaidmuo, nacija visuomenės formuotėje suprantama kaip šeima, kuri kalba viena kalba, turi bendrus papročius, savo kultūrą, istoriškai susiformavusią nacionalinę teritoriją, nacionalinius gamybinius santykius. Visa Lietuvos Respublikos žemė, jos teritorijoje esančios pramonės įmonės – nacijos nuosavybė.

Vis dėlto iš plataus programos teksto neaišku, kokią ateities visuomenės santvarką mėginama siūlyti. Kritikuojamas komunizmas, „pavergiantis, naikinant žmogaus asmenybę“, bet vietoj vienos neįgyvendinamos visuomenės sanklodos siūloma kita, ne mažiau utopinė ideologija: „žmogus yra virš politinės ideologijos <...>. Tikėjimas žmogaus protu, laisvos nacijos idėja, <...> socialinis ir nacinis teisingumas – štai

mūsų politinė ideologija“⁷⁹. Ateities visuomenės modelyje galima išvelgti anarchizmo doktrinos elementų, pabrėžiamas visuomenės pranašumas prieš visokias politines struktūras, prieš valstybę. Programoje teigiama, kad „valstybė – tai politinis įrankis palaikyti valstybinį, tautinį ir socialinį engimą“⁸⁰. Programos pabaigoje atvirai deklaruojamas valstybinės ir privačios nuosavybės likvidavimas bei pačios valstybės panaikinimas. „Lietuvos pozityvistų solidarumo“ nariai negailestingai kritikuoja biurokratizmą, kuris būdingas tiek kapitalistinei, tiek socialistinei sistemai, tačiau net savo sukurtame ateities visuomenės modelyje neišvengia biurokратиškumo. Didžiąją programos dalį sudaro organizacijos struktūros aptarimas. Aukščiausias vadovaujamas organas – Nacitūra, susidedanti iš Solidarumo lyderio, Solidarumo ideologijos inspiratoriaus ir Kadro tarnybos viršininko; Nacitūrai būtų pavaldus Vykdomasis komitetas, pastarajam pavaldus – Generalinis štabas, kurį renka vietiniai štabai⁸¹.

Nors šios jaunimo organizacijos ideologijoje iš pirmo žvilgsnio ne itin išreikštos tautinės nuostatos, vis dėlto organizacijos dalyviams kėlė rūpestį lietuvių rusifikavimo problema, jie idealizavo Lietuvos praeitį, žavėjosi tarpukario Lietuva. Ši studentų organizacija iš daugelio kitų išsiskyrė tik jaunatviškai išradinga, originalia ateities visuomenės viziją perteikiančia programa.

1974 m. kovo mėn. už dalyvavimą pagrindinėje politinėje organizacijoje buvo nuteisti penki asmenys: Antanas Gintautas Sakalauskas, Šarūnas Žukauskas, Izidorius Rudaitis, Vidmantas Povilionis, Aloyzas Mackevičius⁸². Organizacijos nariai planavo leisti pagrindžio

leidinį pavadinimu „Varpas“ arba „Naujasis varpas“⁸³. Nors planuojamo leidinio pasirinktas pavadinimas rodo liberaliai tautinę orientaciją, šios organizacijos nariai vadovavosi daugiau tautine ideologija. Leidinyje planuota spausdinti istorinės, kraštotyrinės tematikos straipsnius. Viena iš šios jaunimo organizacijos užduočių buvo savišvieta. Jos nariai skaitė Aleksandro Solženycino, tarpukario Lietuvos politikos veikėjų Stasio Raštikio, Petro Klimo atsiminimus. Antisovietiniuose atsišaukimuose, pasirašytuose „Jaunosios Lietuvos Sąjungos“ vardu, iškeliamas Lietuvos nepriklausomybės siekis, kviečiama „savo kasdieniniu gyvenimu, mintimis ir darbais“ įsitraukti į laisvės kovą⁸⁴.

Jaunimo organizacijų kūrimasis ir jų veikla ypač suaktyvėjo po 1972 m. gegužės mėn. įvykių Kaune. 1972 m. gegužės 14 d. Kauno muzikinio teatro skverelyje sušukęs „Už Lietuvą“ susidegino Romas Kalanta⁸⁵. Ši auka yra laikoma politinio protesto išraiška. Susideginimas kaip protesto forma tuo metu buvo gana paplitusi. Ją 1968 m. pasirinko Janas Palachas, protestuodamas prieš sovietų invaziją į Čekoslovakiją.

Kai kurie autoriai teigia, kad R. Kalanta priklausė jaunuolių grupei, kurios nariai tragiško įvykio išvakarėse traukė burtus, kam vykdyti protesto savižudybę, be to, siekta, kad ši protesto akcija sutaptų su JAV prezidento R. Niksono vizitu į Maskvą⁸⁶. Tiesioginių įrodymų, kad R. Kalanta galėjo būti susijęs su konkrečia organizuota jaunimo grupe, nepavyko rasti, išskyrus vieno įvykio liudininko – V. Matulaičio profilaktinio apdorojimo metu duotus parodymus, kuriuose teigiama, kad per susideginimą šalia R. Kalantos stovėjo būrys ilgaplau-

kių jaunuolių, kurie stengėsi neleisti suteikti pagalbos degančiam R. Kalantai⁸⁷. KGB dokumentuose užfiksuota informacija rodo, kad 1972 m. JAV prezidento R. Niksono vizito metu Lietuvos KGB ypač baiminosi dėl respublikoje galimų antisovietinių išpuolių; per agentūrinį tinklą KGB pareigūnai buvo gavę informacijos, kad Vilniaus, Kauno hipių atstovai rengiasi vykti į Maskvą ir Leningradą, todėl buvo imtasi griežtų saugumo priemonių, įsakyta uoliau sekti aktyviausius hipius, opoziciškai nusiteikusius kunigus, Lietuvoje gyvenančius žydų aktyvistus⁸⁸. Visa tai rodo politinio protesto (R. Kalantos susideginimas) bei jo sąmoningo organizavimo galimybę. Nors sudėtinga nuspėti ir analizuoti tikrąsias R. Kalantos savižudybės priežastis, aišku viena, kad politiniai šio poelgio motyvai yra visiškai realūs.

R. Kalantos susideginimas, slapta laidotuvių ceremonija Kaune sukėlė spontaniškus protesto veiksmus, kurie buvo vieni masiškiausių Sovietų Sąjungos mastu. Gegužės 18–19 d. politinėse demonstracijose dalyvavo keli tūkstančiai žmonių, jie sukėlė tikras riaušes Kauno gatvėse⁸⁹. Mieste pasirodė atsišaukimai „Tegyvuoja nepriklausoma Lietuva“, „Tegyvuoja gegužės 18“ (Kaune vykusios demonstracijos data)⁹⁰. Demonstracijos buvo aiškiai tautinės pakraipos, jų metu buvo keliamas šūkis „Laisvę Lietuvai“. Demonstracijų dalyviai nebuvo vien studentai – tradiciškai jie visada buvo politiškai aktyvūs, – bet ir jauni Kauno darbininkijos atstovai. KGB ir vidaus kariuomenės pastangomis jaunimo maištas buvo nuslopintas, suimta daugiau kaip 400 žmonių, 50 iš jų patraukta administracinėn, 10 – baudžiamojon atsakomybėn⁹¹.

Kauno įvykių atgarsiai greitai pasklido po visą Lietuvą. Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose, Šilalės, Telšių, Ukmergės ir kituose rajonuose padaugėjo antisovietinių lapelių platinimo atvejų. Kai kuriuose miestuose buvo mėginta suorganizuoti panašias masines antisovietines akcijas. Gegužės 27 d. Šiauliuose prie Lenino paminklo buvo susprogdintas sprogstamasis paketas, akciją įvykdė jauni Šiaulių gamyklų darbininkai Algimantas Kairys, Edmundas Raila, Vladas Gricius⁹². Savo pasiaiškinimuose jie teigė, kad šiais veiksmais norėjo sukelti panašias į Kauno demonstracijas⁹³.

Iš KGB ataskaitų matyti, kad 1972 m. Vilniaus mieste už antisovietinius veiksmus buvo profilaktiškai apdoroji 94 jaunuoliai, 60 iš jų – studentai⁹⁴. Tais pačiais metais Vilniuje 9 dėstytojai neteko darbo, 18 studentų buvo pašalinti iš aukštųjų mokyklų, 11 – iš VLKJS gretų⁹⁵. Ši statistika rodo, kad 1972 m. itin dažnos antisovietinės akcijos, inspiruotos Kauno įvykių, buvo akibrokštas Lietuvos KGB. Maskvai, taip pat ir Lietuvos žmonėms buvo stengiamasi įrodyti, jog visa tai tėra eilinis chuliganizmas. Net oficialiojoje Lietuvos spaudoje pasirodė straipsnis, kuriame buvo mėginama diskredituoti R. Kalantą ir politinių akcijų dalyvius⁹⁶. R. Kalanta buvo vadinamas psichiniu ligoniu, o demonstracijoje dalyvavę aštuoni jaunuoliai, patraukti baudžiamojon atsakomybėn – kriminaliniais nusikaltėliais.

R. Kalantos pasiaukojimas nebuvo užmirštas ir vėlesniais metais. Jo žūties metinės sukeldavo daug rūpesčių KGB. R. Kalanta tapo pasipriešinimo simboliu, apie jį buvo kuriami eilėraščiai, jis buvo laikomas tikru lietuvių tautos kankiniu (lyginamas su kunigaikš-

čiu Margiriu) ir galbūt net sektinu pavyzdžiu kitiems.

Lietuvoje 1972–1973 m. įvyko dar 13 panašaus pobūdžio savižudybių. KGB pareigūno ataskaitoje teigiama, kad visi tie žmonės buvo arba psichiniai ligoniai, arba alkoholikai⁹⁷. Tarp tų 13 savižudybių galėjo būti ir politinių savižudybių. 1972 m. gegužės 29 d., praėjus dviem savaitėms po R. Kalantos susideginimo, Varėnoje, prieš tai iškėlęs trispalvę, susidegino Stonys; tų pačių metų birželio 3 d. Kaune susidegino Andrius Andriuškevičius⁹⁸. Istoriografijoje, remiantis pagrindžio spauda, be R. Kalantos, politinėmis savižudybėmis laikomos Mindaugo Tomonio (1975 m. lapkričio 5 d.) ir Antano Kalinausko (1976 m. rugpjūčio 10 d.) mirtys⁹⁹. (1990 m. balandžio 26 d., protestuodamas prieš Sovietų Sąjungos vykdomą blokadą, Maskvoje susidegino Stanislovas Žemaitis.)

A. Štomas, analizuodamas to laikotarpio lietuvių politinę sąmonę, pažymėjo, kad Lietuvos mąstančioji visuomenė po R. Kalantos susideginimo suskilo į dvi grupes – kalantininkus ir antikalantininkus; autorius šiose pozicijose išvelgia rezistentų gretose nuolat egzistavusių du skirtingus požiūrius į rezistencinės veiklos būdus – „konservacinį“ ir „aktyvistinį“¹⁰⁰. Antikalantininkai, t.y. konservatyvaus požiūrio atstovai, teigė, kad tokie aktyvūs veiksmai tik sustiprina Maskvos kontrolę, „per tokius veiksmus statomos į pavojų optimalios tautos išsaugojimo sąlygos“¹⁰¹. Kalantininkai, kurių, A. Štomo manymu, buvo mažuma, sveikino R. Kalantos žygį ir po jo kilusias demonstracijas. Jie buvo įsitikinę, kad „teigiamos R. Kalantos poelgio pasekmės istorinėje perspektyvoje žymiai persvers visus tuos neigiamus, ta-

čiau laikinus neigiamo pobūdžio reiškinius“¹⁰². Ir išties, nors R. Kalantos susideginimas buvo dramatiškiausios bei drastiškiausios formos protestas prieš sovietinį režimą, bet pozityvus momentas išvelgiamas būtent rezonanse, kurį visuomenėje sukėlė jaunuolio pasiaukojimas. Tai suaktyvino nacionalinę opoziciją Lietuvoje ir ypač jaunuomenės opoziciją. Ši politinė savižudybė buvo suvokiama kaip jaunimo protestas, įkvėpęs daugelį kitų priešintis sovietiniam režimui. Neįmanoma tokių spontaniškų aktyvizmo apraiškų vertinti griežtai teigiamai ar neigiamai, nes jas inspiravo nuoširdžios emocijos, nepasiduodančios kontrolei.

Vienas iš Kauno įvykių padarinių galėtų būti 1972 m. lapkričio mėn. Šilutėje įkurta pagrindinė jaunimo organizacija „Laisvę Lietuvai“; jos steigėjas Algirdas Mirauskas 1972 m. gegužės mėn. dalyvavo Kauno įvykiuose ir buvo jų liudininkas¹⁰³. Kaltinamojoje išvadoje pažymima, kad būtent Kauno įvykiai paskatino priešišką sovietinei santvarkai pažiūrų susiformavimą. Vienas iš A. Mirauskui pateiktų kaltinimų – dalyvavimas 1972 m. gegužės 18 d. Kauno mieste „grupiniuose veiksmuose, kuriais buvo šiurkščiai pažeista viešoji tvarka“¹⁰⁴. Šios organizacijos, kaip ir daugelio kitų, tikslas – platinti antisovietinio turinio lapelius, kelti tautines vėliavas. Siekta Lietuvos išstojimo iš Sovietų Sąjungos. Įdomi organizacijos struktūra. Buvo sudarytos šešios grupės ir paskirti jų vadai. Saugumo grupė turėjo rūpintis saugumu iškeliant vėliavas, diversinė – platinti antisovietinius lapelius, literatūrinės grupės vadas turėjo verbuoti naujus narius, sukurti lapelių tekstus, parašyti priesaiką, organizacijos himną

ir įstatus, tiekimo grupė – aprūpinti organizacijos dalyvius reikalingomis priemonėmis. Be šių grupių, dar buvo įsteigtos politinio švietimo ir išdo grupės. Dalyviai numatė priimti į organizaciją ir kitų tautybių asmenis – estus, latvius, ukrainiečius, išskyrus rusus, „nes tarybinė santvarka yra jų atstovų įkurta“¹⁰⁵. Visa tai rodo ryžtingą organizacijos dalyvių nusiteikimą priešintis režimui ir griežtai tautines jų nuostatas.

Dar vienas nesėkmingas mėginimas sukelti panašius neramumus užfiksuotas Kalvarijoje. Ten buvo platinami antisovietiniai lapeliai, kuriuose agituoja vyti „iš savo žemės bolševikus, <...> padėti Kauno draugams“¹⁰⁶. Kai kurie lapeliai pasirašyti „Jaunųjų lietuvių sąjungos“ vardu. Šios antisovietinės veiklos dalyviai buvo tik trys asmenys: Algirdas Degutis, Valdemaras Kupčinskas ir Vladas Poviliūnas¹⁰⁷.

IŠVADOS

Septintojo–aštuntojo dešimtmečio jaunimo pasipriešinimą suaktyvino 1956 m. įvykiai Vengrijoje, 1968 m. – Čekoslovakijoje, Lenkijoje bei R. Kalantos politinis protestas 1972 m. Pagrindinė jaunimo pasipriešinimo forma – organizuotas pasipriešinimas. Jaunimo grupių ir organizacijų veikla apėmė antisovietinių lapelių rašymą ir platinimą, tautinių vėliavų kėlimą, SSRS ir LSSR vėliavų niekinimą, antisovietinių šūkių rašymą viešose vietose. Dėl šių radikalių ir šiek tiek drastiškų aktyvumo apraiškų jaunimo organizacijas KGB gana greitai išaiškindavo. Jų veikla tetrukdavo daugiausia dvejus trejus metus. Po Kauno demonstracijų susikūrusios pagrindinės organizacijos būdavo dar greičiau susekamos.

Visuose be išimties antisovietinių lapelių tekstuose propaguojamos tautinės idėjos, rašoma apie rusifikacijos žalą, „lietuviškos dvasios atėmimą“, Lietuvos didžiosios praeities niekinimą, idealizuojamas nepriklausomos Lietuvos laikotarpis. Tėvynės nepriklausomybės poreikis yra vienas iš esminių tautinio judėjimo bruožų. Lietuvos jaunimo politinis idealas – nepriklausoma Lietuva. Radikalus ir tiesioginis Lietuvos nepriklausomybės idėjos propagavimas buvo pagrindinė antisovietinių lapelių tema. Dažniausiai tai buvo išreiškiama šūkiais „Šalin sovietus, laisvę Lietuvai“, „Ruoškites kovai už Lietuvos išlaisvinimą“, „Tegyvuoja laisva ir nepriklausoma Lietuva“, „Broliai, sujunkime širdis, rankas ir protus šventai kovai už laisvę Lietuvos“¹⁰⁸.

Organizacijoms būdingi skambūs pavadinimai („Laisvoji Lietuva“, „Lietuvos išlaisvinimo komitetas“, „Laisvę Lietuvai“), kiekviena organizacija turėjo tam tikrą struktūrą, įstatus, programą, prisaikdinimo ritualą ir slapyvardžius. Kartais, jaunatviško maksimalizmo vedami, organizacijos dalyviai kurdavo drastiškus, nerealius kovos užmojus – suorganizuoti perversmą Lietuvoje, apsiginkluoti savigynos tikslais.

Jaunimo pasipriešinimo judėjimas, pasireiškęs aktyviu antisovietinių nuotaikų, politinių siekių demonstravimu, buvo ne mažiau reikšmingas už „profesionalių“ rezistentų, disidentų veiklą. Kiekvienas antisovietinis veiksmas liudijo egzistuojančią opoziciją sovietinei sistemai. Jaunimo pasipriešinimas sudarė sąlygas vėlesnei rezistencinės, disidentinės kovos evoliucijai.

(Tęsinys kitame numeryje)

Nuorodos

¹ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), baudžiamoji byla Nr. 47756/3, t. 1–25.

² Ibid., baudžiamoji byla Nr. 47753/3, t. 1–18.

³ Ibid., Nr. 47725/3, t. 1–8.

⁴ Ibid., Nr. P-16649, t. 1–4.

⁵ Ibid., Nr. P-14140, t. 1–8.

⁶ Ibid., Nr. P-17371, t. 1–5.

⁷ Ibid., Nr. 47599/3, t. 1–6; Nr. 47599/3, t. 1–6; Nr. 47653/3, t. 1–4; Nr. 47524/3; Nr. 47637/3; Nr. 47668/3; Nr. P-1414, t. 1–9.

⁸ Ibid., f. K-1, ap. 3, b. 112, 658, 662; ap. 10, b. 377.

⁹ Asmenų, Lietuvos SSR AT nuteistų pagal LSSR BK 68 str. 1961–1987 m. sąrašas, ibid., ap. 46, b. 1654, l. 3.

¹⁰ Lietuvos laisvės lygos tautinės tarybos narių sąrašas, ibid., b. 1747, l. 33–35.

¹¹ *Nenugalėtoji Lietuva. Antisovietinis pagrindis. Kalba dokumentai* (toliau – *Nenugalėtoji Lietuva*), Vilnius, 1993, t. 1–2.

¹² *Tikinčiųjų teisėms ginti Katalikų komiteto dokumentai*, Vilnius, 1994.

¹³ „Lietuvos nacionalinio liaudies fronto deklaracija“, *Europos lietuvis*, 1976, Nr. 29, l. 3; „Balsas iš Lietuvos“, *Europos lietuvis*, 1979, Nr. 19, p. 3.

¹⁴ *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, Čikaga, 1975–1976, t. 3.

¹⁵ *Aušra*, Čikaga, 1977–1980, t. 1–3.

¹⁶ *Laisvės šauklis*, 1976–1977, Nr. 1–5.

¹⁷ *Vytis*, 1979, Nr. 1–3.

¹⁸ *Perspektyvos*, 1978–1979, Nr. 1–17.

¹⁹ T. Venclova, *Vilties formos. Eseiistika ir publicistika*, Vilnius, 1991.

²⁰ G. K. Vaigauskas, *Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja*, Vilnius, 1992.

²¹ J. P. Kedys, *Terorizuojama ir naikinama Lietuva 1938–1991*, Klaipėda, 1994; R. J. Misiūnas, R. Taagepera, *Baltijos valstybės – priklausomybės metai 1940–1980*, Vilnius, 1992; V. Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius, 1994.

²² A. Liekis, „Antisovietinis pagrindis ir Lietuvos nepriklausomybė“, *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 1, p. 5–146.

²³ V. Gurskis, *Lietuvių laisvės kovos. 1940–1990 (istorijos bruožai)*, Vilnius, 1996.

²⁴ A. Terleckas, *Didysis sąmokslas prieš Lietuvą*, Kaunas, 1996.

²⁵ J. Bagušauskas, „Lietuvos jaunimas laisvės kovoje“, *Lituanica*, Vilnius, 1992, Nr. 2, p. 59–69.

²⁶ N. Gaškaitė, „Jaunimo pasipriešinimas ir jo slopinimas šeštajame–septintajame dešimtmetyje“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1996, Nr. 19, p. 5–53.

²⁷ A. Jakubčionis, „Pasipriešinimo genezė“, *Katalikų pasaulis*, 1997, Nr. 3, p. 22–24.

²⁸ L. Aleksejeva, *Istorija inakomyslija v SSSR. Noveišij period*, Moskva, 1992.

²⁹ Th. Remeikis, *Opposition to soviet rule in Lithuania. 1945–1980*, Chicago, 1980.

³⁰ V. S. Vardys, *The catholic church, dissent and nationality in soviet Lithuania*, New York, 1978.

³¹ A. Štromas, *Politinė sąmonė Lietuvoje ir joje atsispindinčios krašto ateities vizijos* (toliau – *Politinė sąmonė Lietuvoje*), London, 1980.

³² V. Alantas, *Romas Kalanta. Gyvieji deglai Nemuno slėnyje*, Cleveland, 1976.

³³ A. Lieven, *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę* (toliau – *Pabaltijo revoliucija*), Vilnius, 1995.

³⁴ V. S. Vardys, op. cit.

³⁵ „Taškento konferencijos rekomendacijos“, *Pasaulio lietuvis*, 1979, Nr. 11–12, p. 37–39.

³⁶ G. K. Vaigauskas, op. cit., p. 66.

³⁷ V. Tininis, op. cit., p. 79.

³⁸ *Žmogaus teisių apsauga: Pagrindiniai tarptautiniai dokumentai*, Vilnius, 1989, p. 39–84.

³⁹ *Helsinkioje dviženije*, New York, 1982, s. 15.

⁴⁰ Asmenų, Lietuvos SSR AT nuteistų pagal LSSR BK 68 str. 1961–1987 m., sąrašas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1654, l. 3.

⁴¹ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 1, p. 397.

⁴² Ibid., p. 374.

⁴³ G. K. Vaigauskas, op. cit., p. 65.

⁴⁴ Ibid., p. 74.

⁴⁵ Ibid., p. 79.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ N. Gaškaitė, op. cit., p. 12.

⁴⁸ G. K. Vaigauskas, op. cit., p. 80.

- ⁴⁹ A. Terleckas, op. cit., p. 35.
- ⁵⁰ Ibid.
- ⁵¹ N. Gaškaitė, op. cit., p. 11–12.
- ⁵² G. K. Vaigauskas, op. cit., p. 80.
- ⁵³ LSSR KGB agentūrinio-operatyvinio ir tardymo darbo 1972 m. ataskaitos medžiaga, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 658, l. 77.
- ⁵⁴ G. K. Vaigauskas, op. cit., p. 79.
- ⁵⁵ J. Bagušauskas, „Lietuvos jaunimo pasipriešinimas ir jo slopinimas“, *Lituanistica*, 1992, Nr. 2, p. 68.; V. Tininis, op. cit., p. 88; A. Liekis, op. cit., p. 15.
- ⁵⁶ Kaltinamoji išvada V. Šakalio, A. V. Baltrušio, V. Vosylio, R. J. Ragaišio baudžiamojoje byloje (toliau – kaltinamoji išvada), LYA, baudžiamoji byla Nr. P-17371, t. 5, l. 189, 174.
- ⁵⁷ A. Liekis, op. cit., p. 15.
- ⁵⁸ Kaltinamoji išvada, LYA, baudžiamoji byla Nr. P-17371, t. 5, l. 174.
- ⁵⁹ Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo posėdžio protokolai, ibid., l. 249.
- ⁶⁰ Kaltinamoji išvada, ibid., l. 180–181.
- ⁶¹ Ibid., l. 173–174.
- ⁶² Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo posėdžio protokolai, ibid., baudžiamoji byla Nr. P-17371, t. 5, l. 257.
- ⁶³ Kaltinamoji išvada, ibid., l. 175.
- ⁶⁴ Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo nuosprendis, ibid., kontrolinio stebėjimo byla Nr. P-17371, l. 170.
- ⁶⁵ Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo nuosprendis, ibid., baudžiamoji byla Nr. 47599/3, t. 6, l. 145.
- ⁶⁶ KGB tardymo skyriaus viršininko pranešimas, ibid., f. K-1, ap. 10, b. 377, l. 62.
- ⁶⁷ Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo nuosprendis, ibid., baudžiamoji byla Nr. 47599/3, t. 6, l. 146.
- ⁶⁸ Daiktiniai įrodymai, ibid., t. 5, l. 4–50.
- ⁶⁹ LSSR KGB Šiaulių miesto skyriaus ataskaita apie darbą 1972 m., ibid., f. K-1, ap. 3, b. 662, l. 42.
- ⁷⁰ Ibid., l. 54.
- ⁷¹ LSSR KGB agentūrinio-operatyvinio ir tardymo darbo 1972 m. ataskaitos medžiaga, ibid., b. 658, l. 67.
- ⁷² N. Gaškaitė, op. cit., p. 12.
- ⁷³ Kaltinamoji išvada A. P. Šeduikio, J. Volungevičiaus baudžiamojoje byloje, baudžiamoji byla Nr. 47484/3, t. 3, l. 133–134.
- ⁷⁴ J. Volungevičiaus apklausos protokolai, ibid., t. 1, l. 163.
- ⁷⁵ Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo nuosprendis, ibid., t. 3, l. 240.
- ⁷⁶ Kaltinamoji išvada J. V. Žukausko baudžiamojoje byloje, ibid., baudžiamoji byla Nr. 47524/3, l. 224.
- ⁷⁷ J. Žukausko apklausos protokolai, ibid., l. 38.
- ⁷⁸ Ibid.
- ⁷⁹ Ibid., l. 29.
- ⁸⁰ Daiktiniai įrodymai, ibid., l. 199–11.
- ⁸¹ Ibid., l. 199–5, 6.
- ⁸² Kaltinamoji išvada A. G. Sakalausko, Š. Žukausko, I. Rudaičio, V. Povilionio, A. Mackevičiaus baudžiamojoje byloje, ibid., baudžiamoji byla Nr. 47668/3, t. 8, l. 41.
- ⁸³ I. Rudaičio apklausos protokolai, ibid., t. 3, l. 68.
- ⁸⁴ Daiktiniai įrodymai, ibid., t. 7, l. 264–1.
- ⁸⁵ V. Alantas, op. cit., p. 14.
- ⁸⁶ V. S. Vardys, op. cit., p. 173.
- ⁸⁷ LSSR KGB Šiaulių miesto skyriaus pažyma apie V. Matulaičio profilaktinį apdorojimą, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 112, l. 44.
- ⁸⁸ LSSR KGB agentūrinių-operatyvinių priemonių planas 1972 04 25, ibid., l. 50–53.
- ⁸⁹ Th. Remeikis, op. cit., p. 118.
- ⁹⁰ V. Tininis, op. cit., p. 96.
- ⁹¹ LSSR KGB agentūrinio-operatyvinio ir tardymo darbo 1972 m. ataskaitos medžiaga, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 658, l. 64.
- ⁹² Ibid., l. 54.
- ⁹³ Ibid.
- ⁹⁴ Ibid., l. 81.
- ⁹⁵ Ibid.
- ⁹⁶ P. Jankauskas, A. Marcinkevičius, „Tvarkos ardytojai nubausti“, *Tiesa*, 1972, spalio 5.
- ⁹⁷ LSSR KGB agentūrinio-operatyvinio ir tardymo darbo 1972 m. ataskaitos medžiaga, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 658, l. 73.
- ⁹⁸ V. Alantas, op. cit., p. 61.
- ⁹⁹ A. Liekis, op. cit., p. 18.

¹⁰⁰ A. Štromas, *Politinė sąmonė Lietuvoje*, London, 1980, p. 72.

¹⁰¹ Ibid., p. 73.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Kaltinamoji išvada A. Mirausko, B. Vilčiausko, V. Valiaus, K. Ruplėno, V. Vaitkaus baudžiamojoje byloje, LYA, baudžiamoji byla Nr. 47653/3, t. 4, l. 138.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ A. Mirausko apklausos protokolas, ibid., t. 1, l. 115, 162.

¹⁰⁶ Daiktiniai įrodymai, ibid., baudžiamoji byla Nr. 47637/3, l. 19.

¹⁰⁷ Kaltinamoji išvada A. Degučio, V. Kupčinsko, V. Poviliūno baudžiamojoje byloje, ibid., l. 192–198.

¹⁰⁸ Daiktiniai įrodymai, ibid., baudžiamoji byla Nr. P-17371, t. 4, l. 166-1, 166-92; Nr. 47484/3, t. 2, l. 183; Nr. 47599/3, t. 6, l. 4–50.

Živilė Račkauskaitė

THE YOUTH ANTI-SOVIET RESISTANCE MOVEMENT IN LITHUANIA IN THE SEVENTIES AND EIGHTIES

S u m m a r y

The events in Hungary in 1956, in Czechoslovakia and Poland in 1968, and R. Kalanta's act of protest by burning himself to death in Kaunas in 1972, boosted the youth movement against the Soviet regime in Lithuania. Underground youth organisations, as a rule, had resounding names such as: "The Free Lithuania," "The Committee for the Freedom of Lithuania" or "Freedom for Lithuania!". Each organisation had its own structural pattern, regulations, programme and putting on oath ritual. The members of these organisations had their own code names. Their activities were focused on printing and distributing

anti-Soviet leaflets. Those leaflets very radically and openly disseminated the idea of Lithuania's independence. The youth organisations were responsible for a continuous appearance of anti-Soviet slogans in public places. They also hoisted national flags on pre-war Lithuania's national holidays and desecrated the USSR and the Soviet Lithuania's flags.

The youth resistance movement and its drastic expression of anti-Soviet moods was none the less important than the dissidents' movement in the fight for the independence of Lithuania.